A NÉGYSZÁZ ÉVES SHAKESPEARE

SZONETTEK

LVII.

Rabod lévén, más dolgom mi legyen,
mint várni vágyad percét, hogy hivatsz?
Életem üres, vesztegethetem,
munkám sincs semmi, míg csak te nem adsz.
A végeninCs Időt se korholom,
fenség, folyton az órát lesve érted,
s felejtem, bár keserű volt nagyon,
hogy szolgád egykor távozásra kérted.
Kérdezni se merem féltékenyen:
hol jársz s miért? Semmit se gondolok,
legfeljebb sóhajt rabszolga szívem,
hogy akikkel vagy, milyen boldogok.
Oly boldog ez a szív, hogy (bár teszel
egyet-mást) rosszat rólad nem hisz el.

LXXV.

Az vagy nekem, mi testnek a kenyér
s tavaszi zápor fűszere a földnek;
lelkem miattad örök harcban él,
mint a fösvény, kit pénze gondja öl meg;
csupa fény és boldogság büszke elmém,
majd fél: az idő ellop, eltemet;
csak az enyém légy, néha azt szeretném,
majd, hogy a világ lássa kincsemet;
arcod varázsa csordultig betölt
s egy pillantásodért is sorvadok;
nincs más, nem is akarok más gyönyört,
csak amit tőled kaptam s még kapok.
Koldus-szegény királyi gazdagon,
részeg vagyok és mindig szomjazom.

A szegedi színpadon

Mi magyarok büszkén vallhatjuk, hogy a világ állami között az elsők között vagyunk a Shakespeare-kultusz terén. Színészetünk születésével csaknem egyidőben kezdtük játszani Shakespeare-et. Első műve, amit hazánkban előadtak, a Rómeó és Júlia volt (Kun Szabó Sándor fordításában), de 1894-ben már a kolozsvári *Nemzeti Jádzó Társaság* Kócsi Patkó Jánossal a címszerepben a Hamletet is előadta. Ezután az ország összes színpadain egymásután kerültek színre Shakespeare-művek.

A szegediek sem szégyenkezhetnek, mert a város színháztörténeti repertóriumában már az 1826-os évektől találkozhatunk Shakespeare-előadásokkal. Sajnos, az idők folyamán sok dokumentum eltűnt, így csak az 1872-es évektől tudjuk a pontos adatokat. *A szegedi színház talán az első helyen áll az összes vidéki színházak között az előadott Shakespeare-darabok számában.* A rendelkezésre álló adatok alapján színievadonként a következő művek kerültek színre: *Othello:* 1872—73, 1884—85, 1890—91, 1891—92, 1894—95, 1895—96, 1896—97, 1900—01, 1901—02, 1905—06, 1907—08, 1910—11; *Velencei kalmár:* 1878—79, 1883—84, 1889—90, 1894—95, 1896—97, 1900—01, 1901—02, 1905—06, 1909—10, 1916—17, 1918—19, 1920—21, 1933—34; *Lear király:* 1881—82, 1884—85, 1890—1891, 1891—92, 1892—93, 1896—97, 1897—98, 1898—99, 1901—02, 1913—14, 1917—18, 1921—22, 1926—27, 1947—48, 1958—59; *Rómeó és Júlia:* 1883—84, 1890—91, 1891—92, 1893—94, 1894—95, 1895—96, 1896—97, 1897—98, 1898—99, 1899—1900, 1900—01, 1901—02, 1902—03, 1906—07, 1907—08, 1908—09, 1910—11, 1912—13, 1914—15, 1919—20, 1921—22, 1927—28, 1962—63; *Hamlet:* 1883—84, 1890—91, 1891—92, 1895—96, 1896—97, 1897—98, 1898—99, 1900—01, 1905—06, 1908—09, 1910—11, 1915—16, 1916—17, 1922—23, 1929—30, 1932—33, 1940—41, 1944—45, 1963—64; *Szentivánéji álom:* 1883—84, 1894—95, 1899—1900, 1900—01, 1901—02, 1913—14, 1918—19, 1922—23, 1926—27, 1932—33, 1937—38, 1940—41, 1943—44, 1946—47; *Windsori vig nők:* 1883—84; *IV. Henrik:* 1883—84; *III. Richárd:* 1891—92, 1910—11, 1917—18, 1919—20, 1934—35; *Makrancos hölgy:* 1894—95, 1895—96, 1896—97, 1902—03, 1903—04, 1924—25, 1931—32, 1939—40; *Antonius és Cleopatra:* 1894—95; *Macbeth:* 1896—97, 1907—08, 1911—12, 1917—18, 1919—20; *Coriolanus:* 1899—1900, 1901—02; *Julius Caesar:* 1903—04, 1923—24, 1926—27; *Tévedések vígjátéka:* 1095—06; *Vízkereszt:* 1916—17, 1946—47, 1954—55; *Vihar:* 1925—26, 1945—46.

A legtöbb művet 1895—96-ban *Makó* Lajos és 1900—01-ben *Krecsányi* Ignác igazgatása alatt adták elő: 5—5 különféle mű került színre. Gustavo *Salvini* olasz staggione társulata az 1896—97 évadban a Hamletet, a Makrancos hölgyet, a Rómeó és Júliát és az Othellót adta elő olasz nyelven, az egykori beszámolók szerint nagy sikerrel.

Az évtizedek folyamán előadott művek főszerepeit olyan kiváló Shakespeare interpretátorok alakították, mint *Egressy* Ákos, *Rónaszéki* Gusztáv, *Makó* Lajos, *Fenyvesi* Emil, *Somló* Sándor, *Nagy* Ibolya, *Hunyadi* Margit, *Szatmáry* Árpád, *Lánczy* Ilka, *Szigeti* József, *Molnár* György, *Hubai* Aranka, *Réthey* Lajos, *Kükemezey* Vilma, *Mezey* Péter, *Arday* Ida, *Fenyéri* Mór, *Molnár* László, *Csiky* László, *E. Kovács* Gyula, *K. Hegyesi* Mari, *Dezséri* Gyula, *Körmendy* János, *Pethes* Imre, *Ujházy* Ede, *Follinus* Aurél, *Balla* Kálmán, *Ábray* Aranka, *Faragó* Ödön, *Latabár* Endre, *Tóvölgyi* Margit, *Fodor* Ella, *Beregi* Oszkár, *Jászai* Mari, *Márkus* Emilia, *Csige* Böske, *Kesztler* Ede, *Kápolnay* Júlia, *Bartos* Gyula, *Iványfy* Jenő, *Bihari* Ákos, *Csillag* Teréz, *Hidvéghy* Ernő, *Kertész* Endre, *Klenovits* György, *Szilágyi* Aladár, *Csortos* Gyula, *Bihari* László, *Herczeg* Vilmos, *Táray* Ferenc, *Baróthy* József, *Étsy* Emília, *Földényi* László és még sokan a legújabb korból, akik vagy mint a társulat állandó tagjai, vagy mint vendégszereplők tehetségükkel jelentősen hozzájárultak az országban és Szegeden kialakult Shakespeare-kultusz sikeréhez.

Március 27-én, az idei harmadik színházi világnap alkalmával Sir Lawrence Olivier és Jean-Louis Barrault a világ színházaihoz és színházi közönségéhez intézett közös üzenetükben a színházi élet legszebb és legnagyobb igazságát mondták el: *Négyszáz év alatt Shakespeare-unkat magáénak ismerte el az egész világ. Ő a mi legfőbb »kiviteli cikkünk«, és a cikk listáján még soha nem szerepelt olyan, amely nála kevesebb bajt és több dicsőséget hozott volna ránk.*

Jenő István

A költő szülőházában

Az átélt *dolgok (idővel) arányinak, megkülönböztethetetleneknek tetszenek, mind a föllegekké vált messzi hegyek —,* mondja Shakespeare. Igaz, igaz, de vannak kivételes esetek is, mert stratford-i élményem, amelyet egy jó barát meleg mosolya kísér emlékezetemben, úgy érzem számomra szépséges valóság marad, amíg élek.

Stratford világhírét annak a különös véletlennek köszönheti, hogy Shakespeare négyszáz évvel ezelőtt, 1564. április 23-án ott született. És alighanem az óriás költő iránti, a századok óta folyton növekvő tisztelet őrizte meg az Erzsébet királynő-korabeli házait, utcáit, az emberi élet viharaiban.

Úgy mondják, a „város Anglia szívében" fekszik, és csakugyan, a Londonból hozzávezető úton az utas gyönyörködhet a szigetország változatos tájainak minden szépségében.

Csak mi, magyarok, bárhová érkezünk a világon, jó adag irodalmi élményt is viszünk magunkkal: Párizsban Victor Hugo, Zola, Verlaine és Ady kísért, Moszkvában Tolsztoj és Majakovszkij, Londonban Shakespeare, Dickens és Shelly és annyian mások, s így folytathatnám. Éppen ezért élményeink olykor nagyon is ellentmondóak. Hajlamosak vagyunk eltúlozni tapasztalatainkat, benyomásainkat, aszerint, hogy a kapott kép nem, vagy nagyon beillett irodalmi élményeink keretébe.

Nos, jómagam is, amikor autóbuszon tavaly decemberben, a tél érkezése előtt, késő őszi napon suhantam Stratford-felé a völgyek mélyében lebegő ködben és a dombok hajlatán derengő fényben ossiani hősöket véltem feltűnedezni, szinte láttam a hulló levelek forgatagában az elesett harcos magányos sírját, és mintha hallottam volna a téli álomra készülő erdők mélyéből felzokogni a szerencsétlen Leare király boldogtalan sóhaját. És kérdezgettem magamban: ugyan hányszor járhatott erre valaha Shakespeare, mit vett észre ebből a különös tájból, amelynek emberei „álom szövedékei voltak, és kicsi életüket álom fonta körül". Miféle élet lehetett itt, amely nem volt más mint „egy Ostoba mesélte mese, tele zajjal és őrültséggel, és a mese mit sem mondott." Miféle alkotó képzelet teremtette itt azokat, kiknek „kővé vált szíve képes volt a ráütő kezet is megsebezni", akik „egy lépéssel átlépték az óceánt, kiterjesztett karjuk árnyékot vetett a világra és hangjuk zengett, mint a csillagok milliárdja". Micsoda szerelmi szenvedély lobogott itt, amelynek „csókja oly sokáig tartott, mint egy száműzetés és olyan édes volt, mint a bosszú . . .". A shakespeare-i költészet végtelen univerzuma borult itt a valóság zárt világára, amelyben az események kérlelhetetlen logikával mentek végbe.

Ilyesféle gondolatok kísértek Stratford-ig, amely szinte szimbóluma az angol életnek: a civilizáció jelenléte ellenére, a hagyományokhoz, a formákhoz való feltétlen ragaszkodás, és azt hiszem, ezeket a formákat csak az angolok tudják megtölteni igazán tiszteletreméltó érzelmi tartalommal. Erzsébet királynő korabeli házacskák váltakoznak modern, de angolos épületekkel, amelyekben a központi fűtés ellenére megmaradtak a kandallók, nemcsak dísznek, de fűtésre is használhatónak.

Shakespeare szülőháza egyemeltes, Erzsébet királynő korabeli stílusban, rendkívül szolídan megépített házacska, amely kinézésre hasonlít a régi mesekönyvek illusztrációira. Kívül-belül egyszerű keretes faburkolattal díszített négyszögletes ablakai aránylag nagyok és a szobák gerendásak. A földszinten van az ebédlő, a konyha, a mellékhelyiségek, az emeleten a hálószobák, hová parányi, fából készült csigalépcső vezet.

Az ebédlő kandallójában hosszú hasábos fák tüze világolt, és tölgyfa karosszékek, súlyos, sötétbarna almáriomok hangtalan meséltek tűnt életek történetét. Az ebédlő fölötti alacsony gerendás szobában, hol a költő született, egyszerű olajozott bútorok néma világa. Az ablakhoz lépek, hogy lássam közelről a helyet, ahonnan a gyermek Shakespeare először pillantott bele a világba. S az ablak fáján látom a Walter Scott, Thomas Carlyle, Isaac Wats sajátkezűleg bevésett neveit. Váratlan felfedezés. Elmosolyodok — nevetek magamon az ösztönös mozdulatért, mert minden ember úgy van; ha ismeretlen szobába érkezik, elsősorban tájékozódik.

Egy kicsit meghatódom attól a gondolattól, hogy megértem ezt a rendkívüli pillanatot: Shakespeare ablakán át csodálkozni bele a világba, látni a szemközti park alvadt-vérszínű, hervadt rózsáit, a távoli domb fölött lebegő ködön áttekintő déli napsugárt.

Szóval innen indult el — mondom magamban — Shakespeare, akinek életművében „a zseni mindent megmagyaráz, és minden értelmet kap a zseni révén", innen indult el „minden idők legnagyobb költője", „az emberi lélek egyedülvaló ismerője" és érzem, mennyire kong minden „dicsszó". Hamlet szavait hallom: szavak — szavak — szavak.

Mert négyszáz éven át mennyiféle Shakespeare született a korlátolt, magyarázó ember képzeletében! Volt „klasszikus", „romantikus", royalista, demokrata, pszichológus, pozitivista, ideálista, katolikus, homosexuális, nőgyűlölő, rózsakeresztes, ezoterikus, freudista, fasiszta, sőt, horribile dictu, a vulgarizálók még marxistává is avatták.

Az isteneK sorsában részesült: minden kor nemzedéke a maga képmására alkotta.

Pedig csak Költő volt és világteremtő.

A szülőháztól nincs messzi a sír. A városka középkori eredetű templomában van eltemetve, az oltár előtt; fölötte gránitlap nehezedik, nevével. Rövid az út, a bölcsőtől a sírig, és hosszú a Tiszától az Avon-ig.

Leteheti-e a tisztelgő képzelet a szegedi költő néhány mindig meleg sorát a rideg kőlapra?

Az országúton kósza álmok járnak,
Danol a szél, halódik a határ,
Járnak az árnyak, vége van a nyárnak,
Már itt az ősz és itt az este már,

(Juhász Gyula: Shakespeare estéje)

Elmondhatja-e a meghatódott képzelet, hogy Hamlet különös szerepet töltött be történelmünk nehéz napjaiban; hogy Kazinczy 1790-ben fordította magyarra, öt évvel bebörtönöztetése és a Martinovicsék tragédiája előtt; hogy Arany János Hamlet-fordítását 1849 tragikus emléke ihlette; hogy Szegeden az első és a második világháború szörnyű óráiban a megrendült lélek Hamlethez menekült?

Ez nem véletlen. A felborított erkölcsvilág bosszúért kiáltott, és az üldözött ember bosszúvágyának a szimbóluma Hamlet lett: benne teljesedett be a büntetni szándékozó óhaja.

Elmesélheti-e a szomorú emlékezés, hogy az egyik németországi haláltáborban egy fiatal magyar, ki már csont sem volt, s bőr, az életét hosszabbító utolsó falat kenyerét egy Shakespeare-kötetért elcserélte, és végül is Shakespeare-nek köszönhette életét, mert művéből az élet vizét itta.

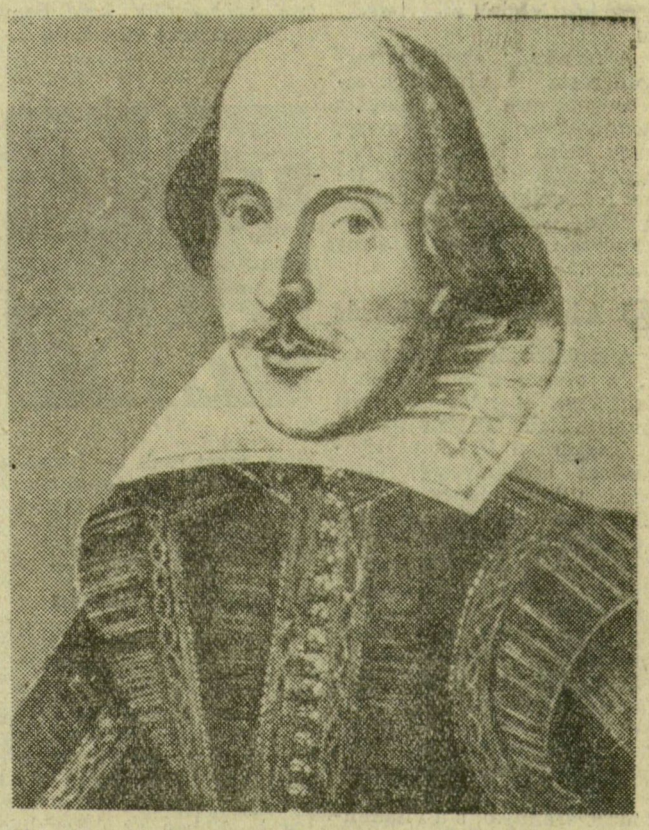

Elbeszélheti-e a megrendült emlékezet, hogy Kennedy meggyilkoltatása előtt néhány hónappal egy meddő tárgyalás után (a Déliek és az Északiak között), kimerülten hátradőlt székében, és jegyzetét elővéve egy általa kiválasztott Shakespeare-részletet olvasott fel hangosan:

Vérrel borult
Be a nap: Isten hozzád szép napom!
Melyikkel tartsak? Mindenik felen
Vagyok, két tábor fogja két kezem,
S dühökben, amint szétrobbannak, engem
Von mindenik fél, s két felé szakítanak.
(János király, III. felv.)

Londonba visszatérőben „violás alkony" kísért „opálos színekkel", s „a dérütötte Hold lassan kelőben" volt. „Az ég kárpitját villogó aranytallérok ragyogták be". S az éjszakában, a felvillanó fények káprázatán túl csak „a vak árnyakat láttam, amelyek benépesítették az egész univerzum óriáshajóját".

MADÁCSY LÁSZLÓ

ANEKDOTÁK

A KESZTYŰ

Mesél a krónika az Othello előadásainak emlékeiből is. Dawison (1818—1872) híres német színész volt. A múlt század hatvanas éveiben az Erzsébet téri pesti német színházban vendégszerepelt. Az Othello-t játszotta, s amint a színpadra kilépett, a közönség között ideges mozgás, majd nevetés volt hallható

A derék Dawison ugyanis elfelejtette feketére festeni a kezét. Egy mór — hófehér kézzel, bizony elég nevetséges volt. Már azon a ponton volt — ugyanis nem tudta megérteni a közönség vidámságát —, hogy leszól a közönség közé, amikor a rendező észrevette a bajt és beszólt a színpadra:

— Dawison úr, fehér a keze!

Erre a színész meghökkenve folytatta szerepét, de ahogy a függöny lement a felvonás után, elordította magát:

— Száz forintot fizetek annak, aki egy pár nyolcas számú, testszínű kesztyűt hoz.

Erre egy Széphegyi nevű színész kiszaladt a színházzal szembeni kesztyűshöz, kinyittatta a boltot és hozott a művésznek a kívánt kesztyűből, sőt egy fekete selyem kesztyűt is. Dawison nemcsak az ígért száz forintot adta neki, de megölelte és megcsókolta magyar kollégáját.

A közönség újra nevetett, amikor tovább folytatva az előadást Dawison újra a színpadra lépett, de akkor Othello a legnagyobb nyugalommal kezdte lehúzni a testszínű kesztyűt és a keze — fekete lett!

A közönség — amely semmit sem vett észre a jól kigondolt trükkből —, elszégyellte magát és őrült tapsviharba kezdett. Az előadás sikere meg volt mentve!

„AZ ŐRÜLT"

E. Kovács Gyula (1839—1899) híres kolozsvári színész volt. Egyszer »vidéken« vendégszerepelt és a Hamletet játszotta. Délben a helybeli patikusnál nagy ebéd volt a művész tiszteletére, ahol ebéd után elszavalta Petőfi: »Az őrült«-jét, s óriási hatást ért el vele.

Este azután, amikor a színpadon a »Lenni, vagy nem lenni . . .« kezdetű híres monológba kezdett, felkiáltott a patikárius:

— Ne ezt Gyula, az Őrültet!

Erre az egész közönség egyhangúan ordította:

— Az Őrültet, Gyula!

És Kovács Gyula, hogy tovább játszhassa a dán királyfi szerepét, kénytelen volt elszavalni az Őrültet . . .

R. T.